

ENGELLİ KİŞİLERİN HAKLARI
KOMİTESİ'NİN RAPORLAMA
SÜREÇLERİ VE SİVİL TOPLUM
ÖRGÜTLERİNİN KATILIMI

İÇİNDEKİLER

1. Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme	5
2. Engelli Kişilerin Hakları Komitesi	8
3. Raporlama Döngüsü	10
4. Taraf Devlet Raporlarının Hazırlanmasını Etkilemek.....	13
5. Ulusal izleme çerçevesi raporlarına etkide bulunmak	18
6. Sorunlar Listesini Etkileme	20
7. Sivil Toplum Örgütlerinin Komite'nin Oturumuna Katılımı	21
8. Komite'nin Nihai Gözlemlerine Etkide Bulunmak	22
9. Nihai Gözlemlerin uygulanmasının izlenmesi.....	23
10.Genel ve Tematik Tartışma Günleri ve Genel Yorumlar	25
11.Ulusal uygulama ve izleme	26
12.Komite'ye Sunulacak Paralel Rapor	28
13.Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü Kapsamında Öngörülen Bireysel Başvuru ve Araştırma Prosedürünün Stratejik Kullanımı	32
a. Bireysel Başvuru Prosedürü.....	32
b. Araştırma Prosedürü	35

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

1. Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme¹, sadece engelli haklarını düzenlemek üzere hazırlanmış ve yasal bağlayıcılığı olan ilk uluslararası enstrümandır. Amacı; “bütün engelli kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit olarak yararlanmalarını teşvik etmek, korumak ve sağlamak ve bu kişilerin doğuştan gelen onuruna saygı gösterilmesini teşvik etmektir.” Sözleşme, 13 Aralık 2006'da BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 3 Mayıs 2008'de yürürlüğe girmiştir. **Şubat 2016 itibariyle 161 devlet ve Avrupa Birliği² Sözleşmeye taraf olmuştur.** Türkiye de Sözleşme'ye ilk taraf olan ülkelerden biridir.

Genel Prensipler

Madde 3, Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin tüm maddelerinin yürütülmesine rehberlik etmesi gereken genel prensipleri ortaya koyar.

Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıkları da dahil olmak üzere, kişilerin doğuştan sahip oldukları onura ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;

Ayrımcılık yapılmaması;

Topluma tam ve etkili katılım ve dahil olma;

Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engelliliğin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;

Fırsat eşitliği;

Erişilebilirlik;

Kadın erkek eşitliği;

Engelli çocukların gelişen kapasitelerine saygı duyulması ve engelli çocukların kendi kimliklerini koruyabilmeleri için haklarına saygı duyulması.

1 Orijinal İngilizce tam metne şu adresten ulaşılabilir: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/Convention.aspx>

Bu yayında, İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından yapılan Türkçe çeviri esas alınmıştır. Bu versiyona şu adresten ulaşılabilir: www.ihop.org.tr/dosya/sozlesme/engelli_sozlesme.doc

2 Taraf Devletler listesine şu adresten ulaşılabilir: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, engelli kişilerin; sivil, politik, ekonomik, kültürel ve sosyal haklarını destekler ve korur. Maddelerin başlıkları ve içerikleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Eşitlik ve ayrımcılık yasağı (Madde 5);
- Yaşam hakkı (madde 10);
- Tehlikeli ve insani açıdan acil durumlar (madde 11);
- Yasa önünde eşit tanınma (madde 12);
- Adalete erişim (madde 13);
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği (madde 14);
- İşkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz bırakılmamak (madde 15);
- Tacize, şiddete ve istismara maruz kalmamak (madde 16);
- Kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün korunması (madde 17);
- Seyahat özgürlüğü ve uyrukluk (madde 18);
- Bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma (madde 19);
- Bağımsız hareket edebilme hakkı (madde 20);
- Düşünce ve ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim (madde 21);
- Özel hayata saygı (madde 22);
- Konuta ve aile hayatına saygı (madde 23);
- Eğitim hakkı(madde 24);
- Sağlık hakkı (madde 25);
- Uyum ve rehabilitasyon hakkı (madde 26);
- Çalışma ve istihdam(madde 27);
- Yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma(madde 28);
- Siyasi ve toplumsal yaşama katılım(madde 29); ve
- Kültürel yaşama, dinlenme, eğlence ve spor etkinliklerine katılım(-madde 30).

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, engelli kadınların (madde 6) ve çocukların (madde 7) haklarının korunduğunu temin etmek için özel yükümlülükler de içerir.

Madde 6

Engelli kadınlar

1. Taraf Devletler, engelli kadınlar ve kızların çeşitli biçimlerde ayrımcılığa maruz kaldıklarını kabul etmektedirler ve engelli kadınlar ve kızların bütün insan hakları ve temel özgürlüklerden tam ve eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak için bu konuda önlemler alacaklardır.
2. Taraf Devletler, işbu Sözleşme’de belirtilen insan hakları ve temel özgürlükleri kullanmaları ve bunlardan yararlanmalarının teminat altına alınması amacıyla kadınların tam gelişimleri, ilerlemeleri ve yetkin olmalarının sağlanması için bütün gerekli önlemleri alacaklardır.

Madde 7

Engelli çocuklar

1. Taraf Devletler, engelli çocukların öteki çocuklarla eşit bir biçimde bütün insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmalarını sağlamak için gerekli bütün önlemleri alacaklardır.
2. Engelli çocuklarla ilgili olarak alınan bütün önlemlerde çocukların menfaatleri, dikkate alınacak temel husus olacaktır.
3. Taraf Devletler, engelli çocukların yaşları ve olgunluk düzeylerine göre görüşlerine gerekli önem verilerek kendilerini etkileyen bütün konulardaki görüşlerini öteki çocuklarla eşit olarak serbestçe ifade etme hakkına sahip olmalarını ve bu hakkın gerçekleştirilmesi için engelli çocuklara engellilik yardımında ve yaşlarına uygun yardımda bulunulmasını sağlayacaklardır.

Ayrıca taraf devletlere farkındalık yaratma (madde 8) ve erişilebilirlik **önlemleri alma** (Madde 9) ve istatistik ve veri toplama sorumluluğu getirir (Madde 31). Uluslararası işbirliğinin önemi (Madde 32) ve izleme (Madde 33) de özellikle vurgulanmaktadır. Öte yandan Sözleşme’nin 4. Maddesi engelli kişileri ayrımcılığa karşı korumayı amaçlamaktadır. Bu madde insan haklarının ve temel özgürlüklerin engelli tüm kişiler için hiçbir tür ayrımcılık olmaksızın taraf devletlerce tam olarak gerçekleştirilmesini gerektiğini söyler. Bunun için de aşağıdaki genel yükümlülükleri bir çerçeve olarak ortaya koyar:

- Sözleşme’de tanınan hakların uygulanması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri almak;

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

- Engelli kişilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için yasal, idari ve diğer önlemleri hayata geçirmek;
- Tüm politika ve programlarda engelli kişilerin insan haklarının korunmasını ve güçlendirilmesini dikkate almak;
- Sözleşmeyle bağdaşmayan herhangi bir eylemde veya uygulamada bulunmaktan kaçınmayı ve kamu otoritelerinin ve kurumlarının bu Sözleşmeye uygun davranmalarını sağlamak;
- Engelli kişiler için uygulanabilir yeni teknolojilerin araştırılması ve geliştirilmesini üstlenmek veya desteklemek;
- Engelli kişilere yardımcı, destekleyici hizmetlere ve tesislere ilişkin erişilebilir bilgiyi sağlamak;
- Engellilerle çalışan profesyonellerin eğitimini desteklemek;
- Mevzuatın ve politikaların geliştirilmesi ve ilgili tüm karar alım süreçlerinde engelli kişilerin katılımını sağlamak.

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme ekonomik, kültürel ve sosyal hakların geliştirilerek uygulanmasını destekler. Mevcut kaynakların miktarına bakmaksızın; taraf devletler, asla, engellilik dahil hiçbir zeminde ayrımcılık yapmamalı, asgari ekonomik, sosyal ve kültürel hakları derhal garanti altına almalı ve Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'de belirtilen ekonomik, sosyal ve kültürel hakların hayata geçirilmesi için ilerici adımlar atmalıdır. Gerileme kabul edilmez.

Madde 4/2: 2. Taraf Devletlerden her biri ekonomik, sosyal ve kültürel haklar konusunda işbu Sözleşme'de yer alan ve uluslar arası hukuk uyarınca derhal yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri olumsuz bir şekilde etkilemeden mevcut kaynaklarının elverdiği azami ölçüde ve gerektiğinde uluslar arası işbirliği çerçevesinde bu hakların aşamalı biçimde tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla önlemler almayı taahhüt etmektedir.

2. Engelli Kişilerin Hakları Komitesi

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 34. maddesine göre Engelli Kişilerin Hakları Komitesi kurulmuştur. Bu Komite'nin üç ana görevi

- Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 35. Maddesine bağlı olarak taraf devletlerin raporlarını değerlendirmek
- Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü kapsamında bireysel başvuru almak ve değerlendirmek
- Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü'ne taraf olmuş devletler tarafından ağır ve sistematik ihlallerin gerçekleştiğine dair güvenilir bilgilere erişilmesi durumunda bir soruşturma yürütmektir.

Komite, hali hazırda senede iki kez İsviçre, Cenevre'de; her oturum bir hafta olacak şekilde toplanmaktadır. Komite'nin 18 üyesi³ bulunmaktadır. Komite üyelerinin "yüksek ahlaki değerleri olan" ve engellilik hakları alanında "tanınmış yeterlilik ve tecrübe" sahibi kişiler olması gerekir. Her ne kadar komite üyeleri taraf devletlerce seçiliyor olsa da, kendileri hükümet temsilcileri değil bağımsız uzmanlardır. Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin yapısı; farklı engel gruplarının temsilinin coğrafi dağılımı, başlıca yasal sistemlerin temsil edilmesini dikkate almalı, aynı zamanda cinsiyet temsilinin dengeli olması ve engelli uzmanların katılımı konularında dengeli olmalıdır. Üyeler dört yıllık bir dönem boyunca görev yaparlar ve yalnız bir kez yeniden seçilebilirler. Görevlerini gönüllü olarak yerine getirirler ve sadece Komite oturumları boyunca yaptıkları günlük harcamalar karşılanır. **İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'ndeki daimi bir sekretarya Komite'ye** destekte bulunur ve tavsiye verir.

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin ana işlevlerinden belki de en yaygın bilineni Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 35. Maddesi kapsamında taraf devletlerce teslim edilen periyodik raporları değerlendirmektir. Komite, her zaman engelli kişilerin örgütlerinin bu süreçte yer alması ve özellikle taraf devletler tarafından sürece etkin bir biçimde dahil edilmesini önemsemektedir. Engelli Kişilerin Örgütleri (EKÖ), Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin ulusal düzeyde etkin olması için; pek çok aşamada katkı sağlama şansına sahiptir. Engelli örgütlerinin özellikle Komite'nin kararlarının ve tavsiyelerinin takip edilmesinde ve hatta bu karar ve tavsiyelerin hazırlanmasında da rolü vardır.

3 Komitenin güncel üyelerine ilişkin bilgi ve özgeçmişleriyle birlikte şu adreste bulunabilir: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/Membership.aspx>

3. Raporlama Döngüsü

Sözleşmeyi imzalayan her taraf devletin Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin söz konusu ülkede yürürlüğe girmesini müteakip 2 yıl içinde Komite'ye bir **kapsamlı ilk rapor** sunması gerekmektedir. Yürürlüğe girme taraf devlet için bağlayıcı olduğu tarihi ifade eder. EKHS, 3 Mayıs 2008'de 20 devletin taraf olmasından 30 gün sonra yürürlüğe girmiştir. Bu devletler için ilk raporun sunulması için son tarih 3 Mayıs 2010'dur. 3 Nisan 2008'den sonra taraf olan devletler için yürürlüğe girme tarihi 30 gün sonrasındır ve ilk raporun sunulması için son tarih de bu tarihten iki yıl sonrasındır.

Madde 35

Taraf Devletlerin Raporları

1. Taraf Devletlerden her biri, işbu Sözleşmenin ilgili Taraf Devlet için yürürlüğe girmesinden sonra iki yıl içinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığı ile Komite'ye işbu Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerinin yürürlüğe girmesi için alınan önlemler ve bu konuda kaydedilen ilerleme konusunda kapsamlı bir rapor sunacaktır.
2. Taraf Devletler, daha sonra en az dört yılda bir ve Komite talep ettiğinde raporlar sunacaklardır.
3. Komite, raporların içeriği ile ilgili olarak uygulanacak bütün kuralları belirleyecektir.
4. Komite'ye kapsamlı bir ön rapor sunmuş olan bir Taraf Devletin daha önce sağlanmış olan bilgileri daha sonraki raporlarında tekrarlaması gerekmez. Taraf Devletler, Komite için raporlar hazırlarken bunu açık ve şeffaf bir şekilde ve işbu Sözleşme'nin 4.3 maddesinde belirtilen hükmü dikkate alarak yapacaklardır.
5. Rapor, işbu Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerin yerine getirilmesi derecesini etkileyen unsurlar ve güçlükleri belirtebilir.

Tesliminin ardından raporun değerlendirilmesi Komite tarafından takvimlendirilecektir. Raporlar genellikle teslim alınma sırasına göre değerlendirilir. Kimi zaman tarihi çok gecikmiş raporlara da öncelik verilebilir. Rapor Birleşmiş Milletler resmi dillerine çevrilmek ve uygun erişilebilir formatlara dönüştürülmek üzere teslim edilir. Genellikle raporun teslim edilmesiyle Komite'nin değerlendirmesi arasındaki süre en azından bir yıldır.

Komite taraf devlet raporuyla ilgili ön çalışma yürütür ve ilk raporu tamamlayıcı ve güncelleyen bilgilerin sunulduğu bir **sorunlar listesi** ha-

zırlar. Taraf devletin belirlenmiş bir süre içinde sorunlar listesine cevap vermesi beklenir. Rapor ve sorunlar listesine verilen yanıtlar bir sonraki **oturumda** değerlendirilir. Taraf devlet Komite üyeleri tarafından yöneltilecek soruları yanıtlaması ve Komite'yi ek bilgi sunabilmesi için bu oturuma davetlidir. Oturumun sonunda Komite, olumlu bulunduğu unsurları, Sözleşme'nin uygulanmasına engel olan faktör ve güçlükleri, öncelikli sorun alanlarını ve somut talepleri ile önerileri içeren **Nihai Gözlemlerini** yayımlar.

Taraf devletlerin en azından dört yılda bir (veya Komite tarafından talep edilirse daha sık) olmak üzere **periyodik rapor** sunması gerekmektedir. Periyodik raporlar daha önceki raporda verilen bilgiyi tekrar etmemeli onun yerine Komite'nin nihai raporun incelemesi sırasında sunduğu öneri ve sonuçları takiben hayata geçirilen önlemlerle ilgili bilgi sunmalıdır. Periyodik rapor aynı zamanda nihai raporun değerlendirilmesinden bu yana gelişen (pozitif veya negatif) herhangi bir büyük değişiklik ile ilgili de bilgi sunmalıdır.

Raporlama Sürecinin Aşamaları	Sivil Toplum Örgütleri Ne Yapabilir?
Taraf Devlet, engelli kişilerin örgütleri dahil sivil toplumdaki öneriler almalı ve bu öneriler ışığında devlet raporunu hazırlamalıdır.	Sivil toplum örgütleri olarak hazırlık sürecini takip edip, toplantılara katılarak kaygılarımızın ve görüşlerimizin yansıtılmasını talep edebiliriz. Eğer hükümet sivil toplum örgütlerini etkin bir biçimde sürece katmıyorsa bunu da tespit edip Komite'ye raporlamamız gerekir.
Taraf devlet, Komite'ye raporunu sunar.	Sivil toplum örgütleri eşzamanlı olarak öncelikli sorunlar ve somut önerilerini içeren kendi paralel raporlarını sunabilir.
Komite, taraf devlet raporundan yola çıkarak taraf devlete bir Sorunlar Listesi sunar ve ek sorular sorar.	Sivil toplum Örgütleri hem sorunlar listesi için hem de sorulacak sorular için önerilerde bulunabilir.
Taraf devlet, sorunlar listesine ve sorulara yönelik yazılı cevaplarını iletir.	Sivil toplum Örgütleri de kendi yanıtlarını sunabilir. Komite'nin internet sayfasından sürece ilişkin takvimi takip etmek mümkündür.

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

Raporlama Sürecinin Aşamaları	Sivil Toplum Örgütleri Ne Yapabilir?
Komite ile taraf devlet delegasyonu arasında raporların değerlendirildiği bir oturum gerçekleştirilir.	Sivil toplum örgütleri kendi ülkelerinin yer alacağı oturumdan önce sözlü sunum yapmayı önerebilir. Oturum öncesi ve süresince öncelikli sorunları ve önerileri belirlemek için, özellikle ülke raportörü olmak üzere, Komite üyesiyle bir araya gelmeyi deneyebiliriz. Komite'nin internet sayfasından bu toplantının ne zaman gerçekleştirileceği bilgisine ulaşılabilir.
Komite Nihai Gözlemlerini ve tavsiyelerini bir rapor olarak yayımlar.	Rapor tamamlanmadan önce sivil toplum kuruluşları belirledikleri öncelikli konuları ve bunlara ilişkin çözüm önerilerini Komite üyelerine sunabilir. Böylece rapora bu tespitlerin ve tavsiyelerin de girmesi sağlanır. Bu raporun Türkçe'ye çevrilmesini ve medyada yer almasını sağlayabiliriz.
Komite'nin tavsiyelerinin nasıl uygulandığının izlenmesi süreci başlar.	Burada iş yükü en başta sivil toplum örgütlerinin üzerindedir. Sivil toplum örgütleri kuracakları izleme mekanizmaları ile bir sonraki rapor için izleme yapmaya devam ederler. Sivil toplum örgütleri uluslararası ve ulusal düzeyde savunuculuk ve lobi çalışmalarında bulunarak tavsiyelerin hayata geçirilmesi için hükümetle birlikte de çalışmalar yürütebilirler.

Komite'nin çalışmalarının izlenmesi, sonuçlarının yaygınlaştırılması ve uygulamanın takip edilmesi için bu Nihai Gözlemler raporu sürecine sivil toplum örgütlerinin katılımı hayati önem taşımaktadır. Sivil toplum örgütleri taraf devlet raporunun hazırlanması ve ulusal insan hakları kurumlarının raporlarının hazırlanması süreçlerini etkilemeye gayret etmelidir. Ancak, bu süreçlere dahil olmak Komite'ye sunmak için paralel raporların hazırlanması sürecine katılmaya engel değildir. Sivil toplum örgütleri gerek ulusal veya bölgesel koalisyonlar kurarak, gerekse tematik düzeyde güç birliğine giderek bu tür paralel raporlar hazırlayabilirler. Bununla beraber, bir paralel rapor hazırlamasalar dahi, sürecin bütün aşamalarında sivil toplum örgütleri farklı biçimlerle katkı sunabilirler.

Sivil toplum örgütlerinin Komite'nin çalışmalarına katılımı temel bir prensiptir. Sivil toplum örgütlerinin Komite'ye yapacakları bildirimler, raporlamalar, yazılı ve sözlü katkılar Sözleşme'nin tam olarak hayata geçmesini kolaylaştırır ve en nihayetinde engelli kişilerin haklarına erişmesine katkı sunar. Bu nedenle, hükümetlerin Komite'nin çalışmalarına katılan, destekleyen veya Komite'ye **şikayet** ve bildirimde bulunan kişi ve örgütlere yönelik tehdit ve müdahalelerini engellemek üzere 30 Temmuz 2015 tarihinde Tehdit ve Misillemelere Karşı Rehber⁴ (San Jose Rehberi) yayımlanmıştır. Bu Rehber Birleşmiş Milletler bünyesindeki tüm Sözleşme Komiteleri tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiştir.

Tehdit ve Misillemelere Karşı Rehber

Genel İlkeler

Madde 5. Mevcut Rehber'in temelini oluşturan ilkeler aşağıda belirtilmiştir:

- (a) Herkesin Sözleşme Komitelerinin görevlerinin etkili bir biçimde yerine getirilmesi için herkesin Sözleşme Komiteleriyle ve üyeleriyle iletişim kurma ve kısıtlanmadan erişebilme hakkı
- (b) Herkesin Sözleşme Komiteleriyle işbirliği yaparken veya işbirliği yapmak isterken tehdit ve misillemelere uğramama veya bundan endişe etmeme özgürlüğü;
- (c) Devletlerin tehdit ve misilleme içeren eylemleri yapmama ve bu tür eylem veya ihmalleri önleme, bunlardan koruma ve hesapverebilirliği sağlama sorumluluğu ile bunlardan zarar görenleri tazmin etme sorumluluğu
- (d) Eşitlik ve ayrımcı olmama;
- (e) Zarar görmeme ilkesi, katılım, mahremiyet, güvenlik, emniyet, özgür irade ve aydınlatılmış onam;
- (f) Sözleşme Komiteleri'nin çalışmalarında toplumsal cinsiyet perspektifinin anaakımlaştırılması

4. Taraf Devlet Raporlarının Hazırlanmasını Etkilemek

Taraf Devlet Raporu'nun hazırlanması süreci bir devlette insan hakları durumunun envanterini almak için önemli bir fırsattır. Bu tür bir rapor için devletler ulusal mevzuat ve politikalarının sözleşme hükümleri ile uyum sağlamaları için alınan tedbirleri kapsamlı bir şekilde gözden ge-

4 Tehdit ve Misillemelere Karşı Rehber (San Jose Rehberi) - 30 Temmuz 2015 Guidelines against Intimidation or Reprisals ("San José Guidelines") (Birleşmiş Milletler Resmi Dillerinde) http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=HRI/MC/2015/6&Lang=en

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

çirmelidir. Bir raporun hazırlanması Devlete Sözleşme'de yer alan hakların hayata geçirilmesi için yapılanları izlemesi için bir fırsattır. Ayrıca, tüm yaptıklarının Sözleşme'nin gerçekten de uygulanması için ne kadar yetip yetmediğini de değerlendirme imkanı bulur. Raporlama süreci bir Devlet'in insan hakları hedeflerine erişmesi için ihtiyaç duyulan politikaları planlaması ve geliştirmesinde de yardımcı olabilir.

Taraf Devlet, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinin ardından iki yıl içerisinde bir başlangıç raporu sunacaktır. Bu rapor yürürlüğe giriş tarihi ile Raporunun sunulması arasındaki süreyi kapsar. İlk sunulan Taraf Devlet Raporu ortak temel belge ve anlaşmaya özel belge şeklinde iki belgeden oluşur.

Ortak Temel Belge⁵ bir Devletin taraf olduğu tüm insan hakları sözleşmelerinin nasıl uygulandığına dair genel ve olgusal nitelikli bilgileri içeren 60-80 sayfalık bir rapordur. Bu raporda hem mevzuat ve politikalara ilişkin bilgiler hem de istatistiksel veriler yer alabilir. Devletin taraf olduğu tüm insan hakları sözleşmelerinin ilgili yapılarına aynı formatta gönderilir ve Devlet tarafından bilginin doğruluğunu sağlama amacıyla düzenli olarak güncellenmelidir. Ortak Temel Belge sadece engelliliğe veya belirli başka bir konuya özel değildir.

Ortak Temel Belge demografik, sosyal ve kültürel özellikler gibi istatistiksel bilgilerin yanı sıra anayasal, politik ve yasal yapılar hakkında da bilgiler içerir. Bu belge aynı zamanda:

- uluslararası insan hakları mekanizmalarıyla ilişkiler,
- hangi sözleşmelere taraf olduğu,
- sözleşme maddelerindeki çekinceler,
- ulusal düzeyde genel yasal çerçeve
- ve Taraf Devlet raporlarının nasıl hazırlandığı

gibi insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için ilgili Taraf Devletin durumu ve yaptıklarına ilişkin genel çerçeve bilgisi de içerir. Ortak

5 Ortak Temel Belge'nin içeriğine dair detaylı bilgi, Taraf Devletlerce Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine sunulacak raporların şekil ve içerik Rehberi'nde sunulmuştur. (İngilizce) (BM İndeks Kodu: HRI/GEN/2/Rev6) <http://www2.ohchr.org/english/bodies/icm-mc/docs/9th/HRI-GE-2-Rev6.doc>

Temel Belge, aynı zamanda ayrımcılık yapmama ve eşitlik gibi hemen hemen tüm insan hakları sözleşmelerinde yer alan temel insan hakları müeyyidelerine dair de bilgi sunar.

Sözleşmeye Özgü Belge Sözleşme maddelerinin yasal düzeyde ve pratikte nasıl uygulandığına ilişkin detaylı bilgi içeren azami 60 sayfalık bir rapordur. Rapor, sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerinin hayata geçmesi için alınan önlemler ve bu konuda kaydedilen ilerlemeler konusunda kapsamlı bilgiler içermelidir. Ayrıca Sözleşme'nin madde madde bir analizi de sunulmalıdır. Taraf devletlerin bu belgeyi nasıl hazırlayacağına ilişkin olarak "Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin 35. Maddesi 1. Paragrafı kapsamında Taraf Devletlerin sunacakları Sözleşmeye Özgü Belge'ye dair Rehber" başlıklı bir belge Komite tarafından 2009 yılı Ekim ayında yayımlanmıştır⁶. Bu rehberin amacı Devletlere başlangıç raporları hakkında şekil ve içerik düzeyinde tavsiyede bulunmak ve böylece bu raporların kapsamlı ve tektip bir şekilde sunulmasını sağlamaktır.

Sözleşme, izleme sürecinde sivil toplumun ve özellikle engelli kişilerin örgütlerinin dahil olmasını ve tam katılımını gerekli kılar⁷.

Raporlar hazırlanırken de tıpkı uygulamada olduğu gibi Taraf Devletlerin engelli kişilerin örgütleriyle yakın bir işbirliği süreci yürütmeleri özellikle tavsiye edilmektedir. Sözleşmenin 4. maddesinin 3. bendinde bu durum şöyle ifade edilmiştir:

"Madde 4/3: Taraf Devletler, işbu Sözleşmenin uygulanmasına yönelik mevzuat ve politikaların oluşturulması ve uygulanmasında ve engelli kişilerle ilgili konuları kapsayan başka karar verme süreçlerinde kendi temsilci kuruluşları aracılığı ile engelli çocuklar dahil olmak üzere engelli kişilerle yakın danışma içinde olmalı ve kişileri sürece dahil etmelidir."

Sözleşme'nin 35. Maddesi (4) uyarınca da raporların hazırlanması süre-

6 Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmesi'nin 35. Maddesi 1. Paragrafı kapsamında Taraf Devletlerin sunacakları Sözleşmeye Özgü Belge'ye dair Rehber (İngilizce) Guidelines on treaty-specific document to be submitted by states parties under article 35, paragraph 1, of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities <http://www2.ohchr.org/SPdocs/CRPD/CRPD-C-2-3.doc>

7 Bkz. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin 33. Maddesi

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

ci açık ve şeffaf bir biçimde yürütülmelidir. Ayrıca bu hazırlık, engelli çocuklar dahil engelli kişilerin sivil toplum örgütleri aracılığı ile danışıldığı ve aktif olarak dahil edildiği bir süreç olmalıdır. Bununla beraber, Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin 35. Maddesi 1. Paragrafı kapsamında Taraf Devletlerin Sunacakları Sözleşmeye Özgü Belge'ye Dair Rehber'de, raporların hazırlanma sürecinde hem Taraf Devlet raporunun kalitesinin artırılması hem de Sözleşme tarafından korunan hakların hayata geçmesi için engelli kişilerin örgütleri dahil sivil toplum örgütlerinin dahil edilmesi teşvik edilir⁸. Aynı zamanda Taraf Devlet Raporunun hazırlanması sırasında bir ülkede engelli kişilerin realitesinin yansıtılması için engelli kişilerin örgütlerine danışılmasının önemi büyüktür ve bu durum Komite tarafından da belirtilmiştir.

Her ne kadar raporlama için sorumluluk Taraf Devlete ait olsa da, Taraf Devlet raporunun hazırlanmasında engelli kişilerin örgütlerinin de rolü olduğu açıktır. Bu nedenle, Taraf Devletin, Sözleşme tarafından gerekli kılındığı üzere sivil toplumdan katkı almasını sağlamak için ulusal düzeyde engelli örgütleriyle istişareler yürütülmesini talep etmek gerekir. Ulusal düzeydeki bu istişare süreçleri görüş almak veya bir taslak raporun içeriğini tartışmak için sivil toplum ile birlikte düzenlenebilir.

Bazı ülkelerde, Taraf Devlet ilgilenen herhangi bir kişinin taslak rapor için bilgi veya katkı sunduğu açık bir istişare süreci yürütebilmektedir. Yine de, engelli kişilerin örgütleri Taraf Devlet Raporunun hazırlanması sırasında bilgi ve araştırmalarını paylaşmak, önemli sorun alanlarını tanımlamak ve ileriye dönük eylemler için tavsiyelerde bulunmak için amacıyla Devlet ile iletişim kurmalıdır.

Sivil toplum örgütleri tarafından sunulan katkıların Taraf Devlet raporu sürecinde nasıl değerlendirileceğini ilan etmek, sürecin şeffaf yürütülmesi için elzemdir. Sivil toplum örgütleri sundukları bilgi ve verilerin bu raporda yer bulmayabileceğinin ayırında olmalı ve Komite'nin değerlendirme sürecinin diğer aşamalarında da katkı sunmaya hazırlıklı olmalıdır. En nihayetinde, Taraf Devlet Raporu'nu hazırlayıp sunmak

8 Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin 35. Maddesi 1. Paragrafı kapsamında Taraf Devletlerin sunacakları Sözleşmeye Özgü Belge'ye dair Rehber (İngilizce) Guidelines on treaty-specific document to be submitted by states parties under article 35, paragraph 1, of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities <http://www2.ohchr.org/SPdocs/CRPD/CRPD-C-2-3.doc>

devletin yükümlülüğüdür ve devletin bakış açısını yansıtır. Bu nedenle, engelli örgütlerinin Taraf Devlet Raporu'nu hazırlayan bir komitede yer almamaları veya Taraf Devlet için rapor yazmamaları; ancak bunun yerine Taraf Devlet Raporu'nun hazırlanmasında tavsiye ve bilgi sunmaları daha doğru olur. Sivil toplum örgütleri istişare süreçlerine tam olarak katılmalı ama bir yandan da bağımsızlıklarını korumalı ve Taraf Devlet Raporu sunulduktan sonra paralel bir rapor sunumu ile bağımsız gözetim rolünü yerine getirmelidir.

Taraf Devletin raporlarını geciktirmesi durumunda, sivil toplum örgütleri zamanında rapor sunma yükümlülüklerini hatırlatmalı ve Taraf Devlet Raporunun hazırlanmasının tartışılacağı bir ulusal istişare süreci talebinde bulunulmalıdır. Eğer geciken, İlk Rapor ise sunulacak rapor yürürlüğe giristen Komite'ye sunuluşa kadarki dönemi incelemelidir, bu da iki yıldan daha uzun bir süreyi kapsayabileceği anlamına gelir. Öte yandan, Komite'nin bir Taraf Devletteki durumu bir raporun bulunmaması halinde bile değerlendirme yetkisi vardır. Bir Taraf Devlet raporu "ciddi bir şekilde gecikmiş ise" Komite yine de elde edeceği ve güvenilir bulduğu bilgiler ışığında bir inceleme yürütebilir. Bu durum Sözleşme'nin 36. maddesinde mümkün kılınmıştır.

"Madde 36/2. Bir Taraf Devletin bir raporu sunmakta önemli ölçüde gecikmesi halinde Komite, ilgili Taraf Devlete, raporun bildirimden sonra üç ay içinde sunulmaması halinde Komite'nin elinde bulunan güvenilir bilgilere dayalı olarak bu Taraf Devlette işbu Sözleşme'nin uygulanmasının incelenmesi gerektiğini bildirebilir. Komite, ilgili Taraf Devleti bu incelemeye katılmaya davet eder. Taraf Devletin bunun üzerine ilgili raporu sunması halinde bu maddenin 1. madde hükümleri uygulanır."

Sözleşme'ye taraf olmuş ancak raporların "ciddi bir şekilde gecikmiş" olarak değerlendirilebileceği ülkelerde engelli kişilerin örgütleri Komite'den Taraf Devlet raporunun bulunmaması halinde bile durumun değerlendirilmesi için yazılı talepte bulunabilirler. Komite'nin bunu yapmayı kabul etmesi halinde sivil toplum örgütleri Komite'nin durumu etkin bir şekilde gözden geçirebilmesi için kapsamlı bir rapor hazırlayacaklardır.

Sözleşme'ye taraf olmamış Devletler Komite tarafından incelenemez.

5. Ulusal izleme çerçevesi raporlarına etkide bulunmak

Sözleşme, her bir Taraf Devletin Sözleşme'nin geliştirilmesi, korunması ve nasıl uygulandığının izlenmesi için bir çerçeve oluşturmasını gerektirir.

“Madde 33/2. Taraf Devletler, kendi yasal ve idari sistemlerine uygun olarak işbu Sözleşme'nin teşvik edilmesi, korunması ve uygulanmasının izlenmesi amacıyla bir veya daha fazla bağımsız mekanizma dahil olmak üzere bir çerçeve uygulayacaklar, güçlendirecekler, belirleyecekler veya oluşturacaklardır. Taraf Devletler, böyle bir mekanizmayı belirlerken veya oluştururken insan haklarının korunması ve teşvik edilmesine yönelik ulusal kuruluşların statüsü ve görevleri ile ilgili ilkeleri dikkate alacaklardır.”

Bu çerçeve Ulusal İnsan Hakları Kurumu (UIHK) gibi tek bir bağımsız kurumdan veya birden çok yapıdan oluşabilir. En azından, çerçeve en az bir bağımsız mekanizma içermeli ve Paris İlkeleri'ni göz önüne almalıdır.⁹ Engelli kişilerin örgütleri izleme çerçevesi tesis edilirken danışılmalı ve hem bu örgütler (hem de engelli kişiler olan) uzmanlar çerçeveye dahil edilmeli ve katılımları sağlanmalıdır.¹⁰

Çerçevenin ana işlevlerinden biri de Sözleşme'nin uygulanmasını izlemektir. Bu araştırma yaparak, göstergeler ve ölçütler geliştirerek veya insan hakları ihlallerine dair bilgi toplayarak yürütülebilir. Raporlar gelinde hükümet kurumlarına sunulur.

9 İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal Kurumlar (20.12.1993 tarih ve 48/134 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı) İngilizce Orijinali ve Türkçe çevirisi İnsan Hakları Ortak Platformu'nun İnsan Hakları Savunucuları internet sitesinde bulunabilir: <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/items/show/142>

10 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin hazırladığı Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin uygulanması ve izlenmesi için ulusal mekanizmaların yapısı ve rolüne dair tematik çalışma, İngilizce orijinali: Thematic study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the structure and role of national mechanisms for the implementation and monitoring of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, BM İndeks kodu: A/HRC/13/29 http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/A.HRC.13.29_en.doc

Ulusal izleme çerçevesi Sözleşme'nin ulusal düzeyde nasıl hayata geçirildiğine dair bir rapor hazırlayarak, ayrıca Komite'ye sunmaya karar verebilir. Sivil toplum örgütleri çerçeveyi bir rapor sunması ve raporun hazırlık sürecinde de istişareler düzenlemesi için teşvik etmelidir. Ayrıca yapılacak bir istişare sürecine de aktif olarak dahil olmalıdırlar.

Etkili, somut ve göstergelere dayalı bir izleme çerçevesinin oluşturulabilmesi için Taraf Devletlerin engelli kişilere dair istatistik ve veri toplama sistemleri kurması şarttır. Bu aynı zamanda, Komite'ye yapılacak raporlamaların da gerçekçi ve doğru olabilmesi için bir ön koşuldur. Sözleşme'nin 31. Maddesi Taraf Devletlerin bu istatistik ve verileri de nasıl toplayacağına ilişkin yönlendirici bir unsurdur.

Madde 31

İstatistik ve veri toplama

1. Taraf Devletler, işbu Sözleşme'nin yürürlüğe konulmasına yönelik politikaları oluşturmaları ve uygulayabilmeleri için istatistiksel ve araştırma verileri dahil olmak üzere uygun bilgileri toplamayı taahhüt etmektedirler. Bu bilgilerin toplanması ve muhafaza edilmesi süreci:
 - (a) Engelli kişilerin yaşamlarının gizliliği ve buna saygı gösterilmesinin sağlanması amacıyla verilerin korunmasına yönelik mevzuat dahil olmak üzere yasal olarak belirlenmiş kurallara uygun olacak;
 - (b) İstatistiksel verilerin toplanması ve kullanılmasında insan hakları, temel özgürlükler ve mesleki ilkelerin korunmasına yönelik uluslar arası düzeyde kabul edilmiş kurallara uygun olacaktır.
2. Bu madde uyarınca toplanan bilgiler, gerekli şekilde ayrılacak ve Taraf Devletlerin işbu Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerinin uygulanmasının değerlendirilmesine ve engelli kişilerin haklarını kullanırken karşılaştıkları engellerin belirlenmesi ve çözüm bulunmasına yardımcı olmak amacıyla kullanılacaktır.
3. Taraf Devletler, bu istatistiksel verilerin yayılması konusunda sorumluluk üstlenecek ve engelli kişilerle diğerlerinin bunlardan yararlanmalarını sağlayacaklardır.

Bazı ülkelerde, Ulusal İnsan Hakları Kurumları¹¹ "Ulusal İzleme Çerçevesi" olarak belirlenmiştir. Bu kurumlar insan haklarını geliştirmek ve izlemek için oluşturulmuşlardır. Farklı ülkelerde farklı biçimlerde kurulmuş olabilirler. Her ne kadar Devlet tarafından kurulup fonlansa da, Paris İlkeleri'ne (Seviye A) uyan ulusal insan hakları kurumları önemli tanı-

11 Ulusal İnsan Hakları Kurumları hakkında daha fazla bilgi için bkz. (İngilizce) <http://nhri.ohchr.org/>

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

tım ve izleme işlevlerini yerine getiren bağımsız kurumlardır. Bazı ülkelerde Paris İlkeleri'ne (Seviye B) tamamen uymayan ve Paris İlkeleri'ne (Seviye C) tam olarak uymayan Ulusal İnsan Hakları Kurumları olabilir. Türkiye'de bu işlevi yerine getirmekte olan Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Paris İlkeleri'ne göre herhangi bir akreditasyon almamıştır. Ayrıca kuruluş sürecinde Türkiye'deki uzman insan hakları kuruluşlarınca Paris İlkeleri'yle uyumlu olmadığı yönünde eleştiriler almıştır.

İzleme çerçevesi olarak belirlenmediği ülkelerde, Ulusal İnsan Hakları Kurumları gene de bir taraf devlette Sözleşme'nin nasıl uygulandığına dair görüşünü temin etmek için kendi raporunu sağlamayı seçebilir. Engelli Kişilerin Örgütleri, bu nedenle, bu Kurumları kendi raporlarını sunmaları ve Sözleşme'nin ulusal seviyede uygulanmasına dair bilgi sağlamak için bir istişare düzenlemesi için teşvik ederler.

Türkiye'de hangi kurumun Ulusal İzleme Çerçevesi'ni yürüteceği henüz Komite'ye bildirilmemiştir. Komite'ye 3 Ağustos 2015 tarihinde sunulan ilk Taraf Devlet Raporu'nun hazırlanması sürecinin koordinasyonunu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü yürütmüştür.

6. Sorunlar Listesini Etkileme

Hükümet delegasyonu ile görüşmeden önce, Komite; Taraf Devlet Raporu'nda temin edilen bilgileri netleştirmek veya tamamlamak amacıyla bir sorunlar listesi hazırlayabilir. Bu listenin amacı Taraf Devletin raporunun sunumundan itibaren yakınlarda gerçekleşen değişiklikler hakkında Komite'ye güncel bilgi sağlamak da olabilir. Sorunlar listesinin taslağı gözden geçirilmekte olan rapor hakkında kapsamlı bir çalışma yürütmek için görevlendirilmiş bir Komite üyesi olan Ülke Raportörü tarafından hazırlanır. Konuların listesi gizli olarak hazırlanır, ancak Komite'ye sivil toplum örgütleri tarafından sorunlar listesinin hazırlanmasından önce sunulan yazılı bir bilgi Komite'yi etkileyebilir ve sorunlar listesinde yer bulabilir.

Sivil toplum örgütleri sorunlar listesinin hazırlanması sırasında Komite ile görüşmeleri için davet edilebilir. Böyle bir görüşme yapmak için, sorunlar listesinin tartışılacağı oturumdan en az iki ay önce Komite'ye yazılı bir talepte bulunmak gerekir. Eğer kabul edilirse, sivil toplum örgütleri on beş dakikayı geçmeyecek bir sözlü sunumda bulunmak üzere

toplantıya davet edilirler. Bu sunuşta Komite'nin özellikle dikkat ettiği hususlar şunlardır:

- Sunumun sözleşme maddelerine odaklı olması,
- Komite'nin dikkate aldığı hususlarla doğrudan ilgisi olması,
- Kişilerin engellilik halinin hassasiyetini etkileyen cinsiyet, yaş ve diğer sebeplere ilişkin bir perspektif sunması.

Komite'nin sivil toplum örgütleri ile görüşmeleri aksi gerekli kılınmadıkça kamuya açık olacaktır¹².

Taraf Devlet'in verdiği bilginin Komite'nin çalışma dillerine çevirilebilmesi ve böylece toplantı öncesinde çalışılabilmesi için ilgili oturumdan en az altı hafta önce sorunlar listesine yazılı olarak yanıt vermesi gerekmektedir. Talep edilen yanıtlar özet, isabetli ve doğrudan olmalı ve 30 sayfayı geçmemelidir. Sivil toplum örgütleri de tıpkı Taraf Devlet gibi sorunlar listesine kendi yanıtlarını sunabilir veya Komite'nin sorunlar listesinde vurguladığı konular hakkında ek geri bildirimde bulunabilirler.

7. Sivil Toplum Örgütlerinin Komite'nin Oturumuna Katılımı

Taraf Devlet Raporu, Komite'nin kamuya açık bir oturumu sırasında incelenir. Genel olarak her bir raporun incelenmesi için (iki adet, üç saatlik toplantı) bir gün verilir; ancak gerekli olduğunda ilave bir gün uzatılabilir (bir adet, üç-saatlik toplantı.) Sivil toplum örgütleri ve diğer ilgili paydaşlar gözlemci olarak katılabilirler.¹³

Taraf Devletin nasıl temsil edileceğine karar vermek ilgili Devletin kendi yetkisindedir. Yine de, Taraf Devlet'ten, raporun gözden geçirilmesi

12 Komite'nin hangi durumlarda kapalı toplantı yapacağı ve yöntemi CRPD/C/1 sayılı Komite İç Tüzüğü'nde belirlenmiştir. Şu adreste bulunabilir: (Birleşmiş Milletler Resmi Dillerinde) http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2f1&Lang=en

13 Güvenlik sebeplerinden dolayı, toplantıya akreditasyonun önceden sağlanması gerekmektedir. Lütfen adınızı ve kurumunun Komite Sekreterliğine şu adresten iletiniz crpd@ohchr.org. Başvuruların nasıl yapılacağına ilişkin detaylı bilgi CRPD/C/1 sayılı Komite İç Tüzüğü'nde belirlenmiştir. Şu adreste bulunabilir: (Birleşmiş Milletler Resmi Dillerinde) http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2f1&Lang=en

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

için ulusal düzeyde temsilci göndermesi istenebilir ve Sözleşme'nin fiili olarak nasıl uygulandığından sorumlu olan hükümet görevlilerinin katılımı tavsiye edilir. Komite, Taraf Devletin delegasyonunun hükümette sorumluluğu olan birisine yer vermesini ve delegasyonun yasama ve yargı organlarından temsilciler içermesini önerir. Sivil toplum örgütleri de ilgili bakanlıklara genel oturumlara en yüksek seviyede bilgili ve duruma hakim bir delegasyon göndermenin önemini vurgulamalıdır.

Komite, Taraf Devlet ile, Komite üyelerinin sorular sorduğu ve yorumlar yaptığı ardından da hükümet delegasyonunun yanıt verdiği bir "yapıcı diyalog" toplantısı yürütür. "Yapıcı diyalog" adı verilen bu toplantının ana amaçları şunlardır:

- Gerçekleştirilen ilerlemeleri tespit etmek
- Sözleşme'nin uygulaması sırasında karşılaşılan engel ve zorlukları belirlemek
- Sözleşme'nin hayata geçirilmesindeki öncelikleri ve geleceğe dönük hedefleri gözden geçirmek

Sivil toplum örgütleri oturum sırasında Komite üyeleri ile, güncel bilgiler vermek veya Taraf Devlet delegasyonuna sorulabilecek muhtemel sorular için tavsiyede bulunmak amacı ile ister resmen ister gayri-resmi olarak tanışabilecektir. Bu aynı zamanda Taraf Devlet'le yürütülen diyalog hakkında birinci elden bilgi edinmek için de bir fırsattır. Her ne kadar tartışmaların özet raporları Birleşmiş Milletler tarafından üretilse ve yayımlansa bile, bunlar toplantının sadece bir özettir ve birebir ifadeleri içermeyebilir.

Öte yandan, özet raporlar söz konusu oturumdan aylar sonrasına kadar çıkmamakta ve genelde sadece İngilizce veya Fransızca hazırlanmaktadır.

8. Komite'nin Nihai Gözlemlerine Etkide Bulunmak

Taraf Devlet ile diyalogun ardından Komite olumlu gelişmelere, Sözleşme'nin uygulanmasını engelleyen engel ve zorluklara ve öncelikli sorun alanlarına işaret eden nihai gözlemlerini yayımlayacaktır. Ayrıca bu nihai gözlemler dahilinde Taraf Devlete ulusal düzeyde somut adımlar atması için tavsiye ve önerilerde de bulunulabilir. Komite nihai gözlemlerinde Taraf Devletlerin belirli konular hakkında ilave bilgi sunmasını talep edebilir ve böyle bir bilginin sunulması için de bir tarih tespit

edebilir. Öte yandan, Komite'nin sormadığı bazı sorular da tanımlanabilir ve bir sonraki dönem raporu için bu konular üzerinde de spesifik bilgiler talep edilebilir.

Ülke Raportörü nihai gözlemlerin hazırlanmasının koordinasyonundan sorumludur. Bunlar gizli olarak hazırlanır ve Komite tarafından kabul edilir. Ayrıca, Taraf Devletle yapılan görüşmeyi de yansıtmalıdır. Diyalog sırasında tartışılmayan yeni konular sonuç gözlemlerinde yer almaz. Taraf Devletle Komite'nin diyalogunun ardından, sivil toplum örgütleri önemli sorun alanlarının altının çizmek ve ulusal düzeyde ilerleme sağlayacak somut önerilere işaret etmek amacıyla Komite üyeleri ile gayri resmi görüşmeler gerçekleştirebilirler. Aynı zamanda, sivil toplum örgütleri hangi sorunların "öncelikli" olarak vurgulanması ve en kısa sürede çözümlenmesi gerektiği konusunda da Komite'ye önerilerde bulunabilir.

Nihai gözlemler, Komite oturumunun son günü kamuoyuna duyurulur ve hem Taraf Devlete hem de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na gönderilir. Nihai gözlemler, ayrıca Komite'nin internet sitesinden de duyurulur.¹⁴

9. Nihai Gözlemlerin uygulanmasının izlenmesi

Komite'nin nihai gözlemlerinin uygulanması için yaptırım gücü yoktur. Bu nedenle, tavsiyelerinin Taraf Devlet tarafından dikkate alınmasının ve uygulanmasının sağlanması için ulusal düzeydeki izleme mekanizmalarına güvenir. Engelli kişilerin örgütleri (sivil toplum örgütleri) Taraf Devlet tarafından Komite'nin tavsiyelerinin yerine getirilmesi için ne yapıp ne yapılmadığını izlemelidir. Ayrıca, tüm gelişmelere ilişkin gerçekleşen ilerleme veya geriye gidişler hakkında Komite'ye raporlama yapmalıdır.

Komite nihai gözlemlerinde öncelikli olarak belirlenen konuların takibini yürütmek için üyelerinden birisini Raportör olarak atayabilir. Böyle bir durumda, raportör Komite'ye nihai gözlemlerinin uygulanması ile ilgili aldığı bilgiler bağlamında bir rapor sunacaktır. Engelli kişilerin örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri tarafından yapılacak düzenli izleme, bu süreçte Raportör'ün temel bilgi kaynaklarından biri olacaktır.

¹⁴ Komite'nin internet sitesi: (İngilizce) <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx>

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

Bir Raportör'ün atanması gibi bir durum olmasa bile, bu tür bir düzenli izleme ileriki raporlama dönemlerinde sivil toplum tarafından paralel raporların hazırlanmasında da yardımcı olacaktır.

Nihai gözlemlerin ülke kamuoyuyla paylaşılması, duyurulması Taraf Devletin yükümlülüklerinden biridir. Sadece nihai gözlemlerin değil, süreçteki tüm raporların, sorunlar listesinin ve Taraf Devlet yanıtlarının ülkede konuşulan dillere çevrilerek yaygınlaştırılması sürecin şeffaf ve katılımcı yürütülmesi için çok önemlidir. Ancak, Taraf Devletler kimi durumlarda bu tür adımları atmakta yavaş ya da isteksiz olabilmektedirler. Örneğin, Türkiye'nin farklı Sözleşme Komitelerinden aldığı nihai tavsiyeler yetkili kurumlar tarafından İngilizce'den çevrilerek kamuoyuyla paylaşılmamıştır. Bu durumda çeşitli sivil toplum örgütleri bu çevirileri üstlenerek kamuoyuna sunmuşlardır.

Engelli kişilerin örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri, Komite'nin nihai gözlemlerini engelli haklarını ulusal düzeyde gündeme getirmek için kullanmalıdırlar. Komite'nin tavsiyelerine dair farkındalığı arttırmak için basın toplantıları, yuvarlak masa toplantıları, seminerler ve çalıştaylar düzenlenebilir. Ulusal medya ve kamuoyunun bu tavsiyelerden haberdar olması Komite tarafından ortaya konan endişe ve eleştirilerin gündemde devamlı olarak yer tutmasını sağlar. Nihai gözlemler ülkede konuşulan dillere çevrilmeli, erişilebilir formatta sunulmalı ve avukatlar, hakimler, sosyal hizmetliler, öğretmenler ve sağlık profesyonelleri dahil engelli kişilerle çalışanlara dağıtılmalıdır. Ayrıca doğrudan engelli hakları alanında çalışmasalar bile, siyasi partiler, sendikalar, meslek örgütleri ve ilgili kamu birimlerine bu tavsiyelerin sunulması, ulusal düzeyde politikaları etkilemek açısından yarar sağlayacaktır.

Nihai gözlemler, engelli kişilerin örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri tarafından tavsiyelerin hayata geçirilmesi için Hükümet düzeyinde bir baskı aracı olarak kullanılmalıdır. Bu nedenle, sivil toplum örgütleri Komite'nin tavsiyeleri ile ilgili tartışmak ve hem mevzuat hem de uygulama düzeyinde değişiklikleri talep etmek için lobi faaliyetinde bulunmalıdır. Sivil toplum örgütleri, hükümete mevzuatın düzenlenmesi, politikalar geliştirilmesi ve Komite'nin tavsiyelerinin yerine getirilmesi için stratejiler üretmek için birlikte çalışmayı teklif edebilir. Sonuç olarak, nihai gözlemler engelli kişilerin hakları için çalışan tüm kişi ve örgütler açısından ulusal düzeyde sistemli bir rehber olarak kullanılabilir.

10. Genel ve Tematik Tartışma Günleri ve Genel Yorumlar

Taraf Devlet raporlarının incelenmesine ek olarak, Komite aynı zamanda Taraf Devletlere Sözleşme'nin uygulanması konusunda **genel tartışma günleri** ve **genel yorumlar** aracılığı ile tavsiyede bulunabilir. Komite Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili genel konuları tartışmak için yılda bir günü tartışma günü olarak düzenler. Tartışma günü, Komite tarafından belirlenen bir Sözleşme hükmüne veya ilgili konulara odaklanır ve en az iki ay öncesinden duyurulur. Toplantı öncesinde belirli konular hakkında çalışma grupları oluşturulabilir. Genel tartışma günleri Taraf Devlet temsilcilerinin, Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarının, Birleşmiş Milletler organlarının ve uzman kurumlarının, sivil toplum örgütlerinin, ulusal insan hakları kurumlarının yanı sıra meslek odalarının, akademisyenlerin, gençlik derneklerinin ve bireysel uzmanların katılımına açık düzenlenir. Farklı engellilik biçimlerinden – ruhsal, zihinsel, fiziksel, duyuşsal ve diğer türlerden – temsilciler de bu toplantıya dahil edilmelidir. Komite aynı zamanda değerlendirilmekte olan konulara ilişkin yazılı katkıları veya vaka çalışmalarını da kabul etmektedir. Genel tartışmanın sonunda, Komite bir takım tavsiyeler hazırlar¹⁵.

Genel tartışma günleri, aynı zamanda Komite tarafından uzman ajanslardan, sivil toplum kuruluşlarından ve akademisyenlerden belirli bir konuda katkı alınması ve bu konuda bir **genel yorum** hazırlanması için de kullanılabilir. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, Komite'ye Taraf Devletlerden alınan raporların ve bilgilerin incelenmesine dayanan öneri ve genel yorumlarda bulunma izni vermektedir.

15 Komite Çalışma Yöntemleri'nde hangi yöntemle bu tavsiyelerin hazırlanacağı detaylandırılmıştır:

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin 5. Oturumunda Kabul Edilen Çalışma Yöntemleri (11-15 Nisan 2011) Birleşmiş Milletler İndeks Numarası: CRPD/C/5/4

Working methods of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities adopted at its fifth session (11-15 April 2011) Şu adresten temin edilebilir (Birleşmiş Milletler Resmi Dillerinde): http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/5/4&Lang=en

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

Madde 39

Komitenin Raporu

Komite, faaliyetleri konusunda Genel Kurul'a ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'e faaliyetleri konusunda rapor sunacaktır ve Taraf Devletlerden alınan raporlar ve bilgilerin incelenmesine dayalı olarak önerilerde ve genel yorumlarda bulunabilir. Bu tür öneriler ve genel yorumlar, eğer varsa Taraf Devletlerin açıklamaları ile birlikte Komite'nin raporuna dahil edilir.

Bir Komite üyesi, genel yorum için zemin teşkil edecek bir genel tartışma günündeki katkı ve tartışmalardan genel yorum veya tavsiyelerin taslağını çıkarmak için atanacaktır. Genel yorumlar Komite tarafından tartışılıp kabul edilecektir. Bunlar daha sonra Taraf Devletlere dağıtılacak ve kamuoyuna duyurulacaktır.

Komite hali hazırda iki adet Genel Yorum yayımlamıştır¹⁶.

- Genel Yorum No.1: Kanun Önünde Eşit Tanınma (11 Nisan 2014)
- Genel Yorum No.2: Erişilebilirlik (11 Nisan 2014)

11. Ulusal uygulama ve izleme

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi, Sözleşme'nin uygulanışını uluslararası seviyede Taraf Devlet raporlarını inceleyerek izler ve Sözleşme'nin daha iyi uygulanması için öneri ve tavsiyelerde bulunur. Sözleşme'nin 33. Maddesi ise, Taraf Devletlerin Sözleşme'yi ulusal düzeyde uygulamak ve izlemek için bir yapı teşkil etmesini zorunlu kılar.

¹⁶ Genel Yorumların Birleşmiş Milletler resmi dillerindeki orijinal versiyonlarına şu adresten erişilebilir: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx>
Genel Yorumların Türkçe çevirileri İnsan Hakları Ortak Platformu'nun www.insan-haklarisavunuculari.org internet sitesinde bulunmaktadır.

Madde 33

Ulusal uygulama ve izleme

1. Taraf Devletler, kendi düzenleme sistemlerine uygun olarak işbu Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili konularda hükümet bünyesinde bir veya daha fazla sorumlu belirleyecekler ve çeşitli alanlarda ve farklı düzeylerde ilgili çalışmaların kolaylaştırılması amacıyla hükümet içinde bir eşgüdüm mekanizmasının oluşturulması veya belirlenmesini dikkate alacaklardır.
2. Taraf Devletler, kendi yasal ve idari sistemlerine uygun olarak işbu Sözleşme'nin teşvik edilmesi, korunması ve uygulanmasının izlenmesi amacıyla bir veya daha fazla bağımsız mekanizma dahil olmak üzere bir çerçeve uygulayacaklar, güçlendirecekler, belirleyecekler veya oluşturacaklardır. Taraf Devletler, böyle bir mekanizmayı belirlerken veya oluştururken insan haklarının korunması ve teşvik edilmesine yönelik ulusal kuruluşların statüsü ve görevleri ile ilgili ilkeleri dikkate alacaklardır.
3. Sivil toplum, özellikle de engelli kişiler ve onları temsil eden kuruluşlar, izleme sürecine tam olarak katılacaklardır.

Her bir Taraf Devlet, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin nasıl hayata geçirileceğine ilişkin ulusal düzeyde bir politika inşa etmek için koordinasyonu yürütecek bir "odak birim" belirlemelidir. Odak birimler hükümet içinde çeşitli seviyelerden atanabilirler. Ancak genel bir odak birim (veya kişisi) belirlenmeli ve bu birim (veya kişi) raporlama, izleme, farkındalık yaratma ve diğer ulusal ve uluslararası uygulama ve izleme kurumları ile irtibat kurmak için hükümet kurumlarını koordine edecek şekilde tanımlanmalıdır.¹⁷ Taraf Devletlerden ayrıca, bir sorumluluk olarak belirlenmese de, hükümet içinde engelli kişilerin hakları için politika geliştirme, tartışmalar yürütme ve farkındalık yaratma çalışmalarını yürütecek bir koordinasyon mekanizması kurması talep edilir. Odak birim ve koordinasyon mekanizması Sözleşme'nin uygulanmasına yoğunlaşan hükümet organlarıdır.

17 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin hazırladığı Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin uygulanması ve izlenmesi için ulusal mekanizmaların yapısı ve rolüne dair tematik çalışma, İngilizce orijinali: Thematic study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the structure and role of national mechanisms for the implementation and monitoring of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, BM İndeks kodu: A/HRC/13/29 http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/A.HRC.13.29_en.doc

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

Sözleşme aynı zamanda Taraf Devletleri Sözleşme'nin uygulanmasının geliştirilmesi, korunması ve izlenmesi için bir çerçeve belirlemesini de gerekli kılar. Bu çerçeve Paris İlkeleri'ni hesaba katan en az bir bağımsız mekanizmayı da içermelidir.

Sözleşme'nin öngördüğü şekilde kurulacak bir Çerçeve, bilinçlendirme faaliyetleri yürütecek, mevcut ve taslak mevzuatın Sözleşme'ye uygunluğunu inceleyecek ve insan hakları etki değerlendirmeleri yapacaktır. Çerçeve aynı zamanda şikayetleri inceleyecek, araştırmalar yapacak ve raporlar çıkaracaktır. İlerlemeyi izlemek ve Sözleşme'ye yönelik ihlaller hakkında bilgi toplamak için göstergeler geliştirecektir.

Sivil toplum örgütlerinin izleme yapması ulusal uygulama ve izleme süreçleri açısından üçüncü önemli ayaktır. Engelli kişiler ve engelli kişilerin örgütleri başta olmak üzere sivil toplum örgütlerinin engelli kişilerle ilgili olarak, izleme süreçleri dahil, tüm karar alma süreçlere tam olarak katılımı sağlanmalıdır. Bu katılımı sağlamak için etkili danışma yapıları ve sistemleri hayata geçirilmelidir.

Ulusal bir izleme sürecinin teşkili devamlı bir uygulama ve izleme sürecine izin verir. Bu aynı zamanda ulusal düzeyde Komite'nin tavsiyelerine nasıl uyulduğunu takip etmek için gerekli çalışmaları yapmaya yardımcı olur.

12. Komite'ye Sunulacak Paralel Rapor

Sivil toplum örgütlerinin Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin nasıl uygulandığına dair **paralel rapor**¹⁸ hazırlaması önemlidir. Bu raporlar Komite'nin uygulamaları izleme ve değerlendirmesi için büyük önem taşır. Engelli kişilerin örgütlerinin ve diğer sivil toplum örgütlerinin bir araya gelerek Sözleşme koalisyonları kurmaları ve paralel raporlar hazırlamaları önemli bir adımdır. Bu tür koalisyonlar kendi üyelerinden edindiği bilgiler ve yürüttüğü istişare süreçleriyle gerçekçi bir tablo çizebilir. Kapsamlı bir paralel rapor Sözleşme'nin tüm maddelerini kapsamlı, boşlukları analiz edebilmeli, önemli sorun alanlarını ortaya çıkarmalı ve değişim için somut öneriler sunmalıdır.

18 "Paralel rapor" ifadesi yerine "gölge rapor" veya "alternatif rapor" kavramı da kullanılmaktadır.

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, sivil toplumun izleme sürecine tam olarak katılımının sağlanmasını gerektirmektedir. Ayrıca, Komite'nin Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin olarak uzman görüşü almak üzere "diğer yetkin kurumları" davet etme yetkisi de bulunmaktadır. Komite Sözleşme'nin yerel düzeyde nasıl uygulandığını anlamak için uluslararası, bölgesel, ulusal veya yerel örgütlerin sunacakları raporları ve diğer belgeleri değerlendirmektedir. Bu nedenle, sivil toplum örgütleri her periyodik raporlama sürecinde bir paralel rapor sunmayı öncelik haline getirmelidir. Ülkedeki engelli haklarına ilişkin durumun net bir resmini çekebilmek için engelli örgütlerinden gelecek güvenilir ve gerçekçi bilgiler Komite'nin temel kaynaklarından. Aynı zamanda, bu tür bir paralel rapor sivil toplum örgütlerine ülkelerindeki insan hakları sorunlarını uluslararası düzeye taşıma imkanı sunar. Böylece engellilikle ilgili konuları yurtiçinde gündeme getirebilmek için sivil toplum örgütlerinin güçlenmesine yardımcı olur. Bir yandan da, bu raporlar hükümetlerin engelli kişilere ilişkin politikalarını uluslararası meşruiyeti olan bir yapı önünde denetime açılmasına yardımcı olur.

Taraf Devletler çoğunlukla kendi raporlarında mevzuat ve yasal düzenleme ağırlıklı bir tablo sunarlar. Böylece gerçekleşen herhangi bir yasal değişikliğin uygulamaya, yani engelli kişilerin hayatına, nasıl etki ettiği Taraf Devlet raporlarında ikinci planda kalabilir. Sivil toplum örgütleri ise mevzuatın yanında uygulamanın da nasıl olduğuna ilişkin gerçekçi bir tabloyu ortaya koyarlar. Bu nedenle, engelli kişilerin örgütleri ve diğer sivil toplum örgütlerinin hazırladıkları raporlar, Taraf Devletlerin raporlarını birebir tekrar etmemeli ve o raporda sunulan bilgileri tamamlayıcı nitelikte olmalıdır. Sivil toplum örgütlerinin hazırladığı paralel raporların içeriğinin temel unsurları şöyle sıralanabilir:

- Eksiklik ve ihtiyaçlar tespit edilmeli
- Öncelikli sorun alanlarının altı çizilmeli
- Hem ilerlemelere hem de sorun alanlarına ilişkin belirli, güvenilir ve objektif bilgi sunulmalı
- Mevzuatın, politikaların ve planların pratikte nasıl uygulandığına ilişkin sorunları ortaya koymalı
- Hükümetin politika ve uygulamaları dışındaki diğer engelleri de tanımlamalı

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

- En önemlisi, ülkeye özgü, gerçekten uygulanabilecek ve zamanlaması belli somut tavsiyeler içermeli

Bir paralel raporun hazırlık sürecinin geniş tabanlı bir Koalisyon tarafından yürütülmesi raporun Komite nezdinde daha çok kabul göremesine yardımcı olabilir. İsmi koalisyon, ağ, güçbirliği, komite, komisyon vb. olabilecek bu tür bir işbirliği yapısı kurmak veya mevcut bir koalisyonu paralel rapor yasmak için güçlendirmek son derece önemlidir. Böyle bir işbirliği hem katılımcı örgütlerin birbirlerinden öğrenmesine yardımcı olur, hem de iyi uygulamaların ve sorunların paylaşılmasına olanak tanır. Öte yandan, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme bağlamında çalışacak bir Koalisyon farklı engellilik hallerini en geniş biçimde temsil etmelidir. Aynı zamanda, engelli bireyler arasındaki çeşitliliği yansıtacak bir şekilde yönetilmelidir. Komite üyeleri, elbette ki, ülkedeki durumu net bir şekilde resmeden, önemli sorun alanlarını vurgulayan, somut öneriler getiren ve geniş bir koalisyon tarafından hazırlanmış bir raporu öncelikli olarak dikkate alacaklardır. Bu tür bir raporda yer alan konuların, sorun alanlarının ve çözüm önerilerinin Komite üyeleri tarafından da benimsenmesi ve Taraf Devlet raporunun değerlendirilmesi süresince gündeme getirilmesi muhtemeldir. Muhakkak ki, geniş bir koalisyon tarafından hazırlanmayan paralel raporlar da Komite tarafından değerlendirilecektir. Hatta bir sivil toplum örgütü hem paralel rapor hazırlayan bir koalisyona katılarak bu rapora katkı sunabilir hem de tek başına kendi paralel raporunu da sunabilir. Kimi zaman, bir örgüt hiç bir ortak raporlama sürecine katılmayıp tek başına bir paralel rapor sunmayı tercih edebilir. Yine de, bir sivil toplum örgütü eğer uluslararası düzeyde tanınırlığı ve güvenilirliği olan uzman bir kuruluş değilse, tek başına sunacağı bir gölge raporla hızlı ve büyük bir etki yaratmakta zorlanacaktır. Çünkü Komite üyelerinin çok kısıtlı zamanı vardır ve önlerine çok sayıda rapor ve belge konulur. Komite üyeleri de içlerinden kısıtlı sayıda belgeyi incelemek için zaman bulabilirler. Çoğunlukla da, geniş katılımlı koalisyonlar tarafından hazırlanan paralel raporlara öncelik verirler. Bu nedenle, bu tür raporlardaki somut öneriler daha sonrasında nihai gözlemler raporunda da kendine yer bulabilir.

Bu nedenle, engelli kişilerin örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri Komite'ye yönelik paralel raporlar sunmak için geniş katılımlı koalisyonların içinde yer almayı tercih etmelidir. Öte yandan, geniş katılımlı koalisyon taraflar hazırlanan paralel raporlar içerikleri bakımından daha

güvenilir bulunmaktadır. Ayrıca, böyle bir koalisyonun hazırladığı rapora, Taraf Devletler tarafından “sübjektif, siyasi amaçlı” vb. eleştirilerin getirilmesini engeller.

Sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanacak paralel raporların bazı temel unsurları şunlardır:

- Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme oldukça geniş kapsamlı bir Sözleşme’dir. Bu nedenle, Komite’ye paralel rapor hazırlayacak bir koalisyon mümkün olduğunca Sözleşme’de bulunan tüm alanları kapsamaya çalışmalıdır. Bu nedenle, ilgili tüm alanlarda çalışan sivil toplum örgütlerini içererek uzmanlık ve bilgilerinden yararlanmaya gayret göstermelidir.
- İşkence, adalete erişim, hukuk, ifade özgürlüğü, mülteci hakları, din ve inanç özgürlüğü gibi alanlarda çalışan kuruluşların hepsinin engelli kişilerin durumuna ilişkin kendi uzmanlaştıkları konular üzerinden değerli bilgilere sahip olabilirler. Aynı şekilde kadın, çocuk, lgbti, yaşlı hakları gibi alanlarda çalışan kuruluşlar da ellerindeki bilgilerle engelli bireylerin haklarına dair katkı sağlayabilirler.
- Çalışma hakkı ve iş hayatına dair örgütlenmeler engelli bireylerin çalışma hayatına katılımı hakkında ciddi bir kaynak olabilirler.
- Sadece büyük şehirlerde bulunan örgütler değil, taşrada ve kırsal alanda çalışan kuruluşlar da sürece dahil edilmelidir. Böylece yerel ve bölgesel düzeydeki farklılıklar da paralel rapora yansıtılabilir.
- Farklı düzeyde güç ve imkanlara sahip örgütlerin, fiziksel olarak buluşmasalar bile, sürece katkı sunmasını ve katılmasını sağlayacak önlemler alınmalıdır. Yeni iletişim yöntemleri güçlü bir şekilde kullanılması ve iletişim süreçlerinde erişilebilirlik sağlanmalıdır.
- Sadece ulusal veya büyük örgütlere değil, küçük örgütlerin de sesinin duyulmasına dikkat edilmelidir.
- Rapor bünyesinde sunulacak tavsiyelerin somut ve gerçekten uygulanabilir olması önemlidir.
- Hazırlanan paralel rapor mutlaka kamuoyuna, medyaya, kamu kuruluşlarına ve diğer sivil toplum örgütlerine duyurulmalı ve rapordaki tespit ve önerilere dikkat çekilmelidir.

13. Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü Kapsamında Öngörülen Bireysel Başvuru ve Araştırma Prosedürünün Stratejik Kullanımı

Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin Seçmeli Protokolü¹⁹ 13 Aralık 2006 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir²⁰ ve 3 Mayıs 2008'de yürürlüğe girmiştir. Mayıs 2010'dan itibaren 53 taraf devletçe kabul edilmiştir²¹. Sözleşme'den ayrı olarak Bireysel başvuru ve araştırma prosedürü Seçmeli Protokol kapsamında yer almaktadır. Bireysel başvuru prosedürü, haklarının Taraf Devlet tarafından ihlal edildiğine inanan bireylere veya bireylerden oluşan gruplara Komite'ye şikayette bulunma hakkı verir. Araştırma²² Prosedürü ise Komite'ye, Sözleşme kapsamında ele alınan hakların ağır veya sistematik ihlallerini soruşturma yetkisi verir. Sivil toplum örgütleri, Sözleşme'de ele alınan haklara dair ihlalleri raporlarken bu yöntemlerin ikisini de kullanmalıdır.

a. Bireysel Başvuru Prosedürü

Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü; haklarının Taraf Devlet tarafından ihlal edildiğine inanan bireylere veya bireylerden oluşan gruplara Komite'ye şikayette bulunma hakkı veren bireysel başvuru prosedürünü içerir. Her ne kadar Sözleşme ve Seçmeli Protokolün ikisinin de yasal

19 Seçmeli Protokol var olan anlaşmaya ek olarak temel metinde yer almayan koşul ve prosedürleri içerir. Opsiyoneldir ve ayrıca taraf olunması gerekir, sadece Sözleşme'ye taraf olmakla Seçmeli Protokol doğrudan bağlayıcı olmaz. Türkiye 2015 yılında Seçmeli Protokole taraf olmuştur.

20 Orijinal İngilizce tam metne şu adresten ulaşılabilir: <http://www.ohchr.org/EN/HR-Bodies/CRPD/Pages/Convention.aspx>
Bu yayında, İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından yapılan Türkçe çeviri esas alınmıştır. Bu versiyona şu adresten ulaşılabilir: www.ihop.org.tr/dosya/sozlesme/engelli_sozlesme.doc

21 Seçmeli Protokolü kabul eden ülkeler şu adresten görülebilir: (İngilizce) http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en

22 Bazı kaynaklarda "soruşturma prosedürü" olarak da kullanılmıştır. Bu metinde, İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından yapılan çeviri temel alınmıştır, bu nedenle "araştırma prosedürü" ifadesi tercih edilmiştir.

bağlayıcılığı olsa da, Komite'nin kararlarının yasal bağlayıcılığı yoktur. Yine de, Seçmeli Protokol Komite'ye bir insan hakları ihlalinin gerçekleşip gerçekleşmediğiyle ilgili uzman görüşü sunma ve uygun tazmin yolları sağlanmasını talep etme hakkı tanır. Komite, Taraf Devletin, hem Sözleşme'ye hem de Seçmeli Protokol'e gönüllü olarak taraf olduğu gerçeğinden yola çıkarak Komite kararlarını ciddiye alıp onları iyi niyetle uygulamasını beklemektedir.

Şikayetin Kabul Edilebilirliği

Komite'nin şikayeti ele alması için birkaç farklı koşulun varlığı gerekmektedir. Başvuruların büyük çoğunluğu aşağıda sayılan gereklilikleri yerine getirmediği için kabul edilmez bulunmuştur:

Komite yalnızca Seçmeli Protokol'e taraf olmuş devletlerden gelen bireysel başvuruları inceleyebilir. Komite'ye Taraf Devlet tarafından yapılan çekince veya bildirimler Taraf Devlet tarafından sorumlulukların kapsamını²³ sınırlayabilir.

Başvuru bir kişi adına başlatılmalıdır ve anonim olamaz. Eğer bireyin yazılı onayı varsa, başvuru birey adına sivil toplum örgütleri gibi bir üçüncü tarafça iletilebilir. Yazılı onay elde etmek mümkün değilse, yazılı onayın neden mümkün olmadığı gerekçelendirilmelidir. Başvuru bir grup adına da teslim edilebilir, fakat gruptaki tüm kişiler ismen belirtilmeli ve temsil edilme izni vermiş olmalıdır.

İddia, Sözleşme'nin koşullarıyla ilgisiz veya başvuru hakkını kötüye kullanır nitelikte olmamalıdır. Daha sonra aynı konuyla ilgili aynı kişi tarafından başvuru yapılmaz ve başvurunun aşğılayıcı veya kaba bir dil içermemesi gerekir.

Konu, Komite tarafından birden fazla kez incelenemez veya bir başka BM yapısı, uluslararası veya bölgesel kuruluş, BM Komiteleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi yapılarca incelenmemiş olmalıdır.

Tüm yerel dava yolları tükenmiş olmalıdır. Şikayet Komite tarafından incelenmeden önce yerel mahkemeler ve idari süreçlerden geçmiş olmalıdır. Başvuru metni, ulusal seviyede mevcut olan tüm idari ve yasal süreçlerin tüketilmesi için atılmış adımları da içermelidir. Bununla birlikte, eğer yerel dava yolları etkisiz veya mantıksız şekilde uzuyorsa bu koşul uygulanmaz, ama başvurunun dava yollarının neden etkisiz olduğunu açıklaması gerekir.

İddianın güvenilir ve asılsız olmayan bir beyan olduğunu gösterin nitelikteki tüm unsurlar detaylı bir biçimde sunulmalıdır.

Şikayetin unsurlarının Seçmeli Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinden sonra gerçekleşmiş olması gerekir. (Eğer yürürlüğe giriş tarihinden önce başlamış ancak halen sürüyorsa bu kurala uygun kabul edilir.)

23 Çekince ve bildirimler şu adresten görülebilir: (İngilizce) http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=IV-15-a&chapter=4&lang=en

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

Şikayetin, BM resmi dillerinde²⁴ yazılı olarak iletilmesi gerekir. Şikayet imzalı ve posta yoluyla gönderilmiş olmalıdır, e-posta şeklinde yollanılanlar kabul edilmeyecektir²⁵. İletişim için hazırlanan bireyler için örnek şikayet formu erişilebilir durumdadır²⁶. Şikayetler gerekliyse ses dosyası desteğiyle de iletilebilir.

Kabul edilebilirliğe karar verilirken, Komite Taraf Devlet'ten mağdur yararına geçici önlemler almasını talep edebilir. Bunun kabul edilebilirliğe etkisi yoktur. Komite, Taraf Devlete alınması istenen geçici önlemlerin doğası ve karakteristiğini belirtebilir.

Başvuru kabul edilebilir sayıldıktan sonra, Taraf Devlet'in şikayete cevap vermek için altı ay süresi bulunmaktadır. Komite, bu süreden sonra şikayeti incelemek için özel bir toplantıda bir araya gelecektir. Ne başvuru ne de Taraf Devlet'in bu işlemlere katılma hakkı vardır. Komite bundan sonra Taraf Devlete ve başvurucuya öneri ve tavsiyelerini iletacaktır. Genellikle, Taraf Devlet'ten durumun telafisi için atılan adımlarla ilgili bilgi sunması istenir.

Sözleşme'nin Seçmeli Protokolünün Şikayet Prosedürü

Adım 1. Şikayetin Komite'ye yollanması

Adım 2. Şikayetin Kayda alınması

Sonuç a: Şikayet doğrudan kayda alınır. Adım 3'e geçilir.

-Veya-

Sonuç b: Daha fazla bilgi talep edilir (Komite daha fazla bilgi aldıktan sonra ya Adım 2, Sonuç c'ye ya da 3. Adıma geçilir).

-Veya-

Sonuç c: Şikayet kaydı alınmaz; çünkü şikayetle ilgili bir aksaklık vardır ve süreç sona erer.

²⁴ İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Rusça, Çince veya Arapça

²⁵ Başvurular, posta yoluyla şu adrese yollanmalıdır: Petitions Team, Office of the High Commissioner for Human Rights, United Nations Office, 1211 Geneva 10, Switzerland

²⁶ Birleşmiş Milletler resmi dillerinde http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treaty-bodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/5/3/REV.1&Lang=en

Adım 3. Şikayetin kabul edilebilirliğinin değerlendirilmesi

Sonuç a: Şikayet kabul edilebilir değildir. (Süreç sona erer.)

-Veya-

Sonuç b: Şikayet kabul edilebilir bulunur. Adım 4'e geçilir.

Adım 4. Komite şikayetin doğruluğunu değerlendirir.

Sonuç a: İHLAL YOKTUR (Süreç sona erer.)

-Veya-

Sonuç b: İHLAL VARDIR. Adım 5'e geçilir

Adım 5. Komite öneri ve tavsiyelerini hem şikayet sahibine hem de Taraf Devlet'e iletir. Daha sonrasında atılan adımları görmek için Taraf Devlet'ten bilgi talep edebilir.

b. Araştırma Prosedürü

Komite'nin aynı zamanda "Sözleşme'de öngörülen hakların Taraf Devlet tarafından ağır ve sistematik ihlali konusunda güvenilir bilgi"²⁷ aldığına soruşturma prosedürü başlatma imkanı da vardır. Eğer Komite iletilen bilginin daha kapsamlı bir tahkikatı gerektirecek yönde olduğu kanısına varırsa, bir ya da daha fazla üyesinden bir araştırma yürütmesini ve Komite'ye raporlamasını isteyebilir. Araştırma gizlilik içinde yürütülen bir prosedürdür ve Taraf Devlet'in sürecin tüm aşamalarında işbirliği içinde olmasını gerektirir. Taraf Devletler Seçmeli Protokolü onaylarken isteğe bağlı olarak Komite'nin araştırma yürütme yetkisini kabul etmediklerini ilan edebilirler. Böyle bir durumda Komite ilgili Taraf Devlet hakkında araştırma yürütemez.

Araştırma yürütme talebi sivil toplum örgütleri tarafından da iletilebilir. Bireysel başvuruların aksine, soruşturma başkalarının adına ve ülkedeki yasal yollar tüketilmeden de yapılabilir. Diğer yandan, sağlanan bilginin, Sözleşme'nin garanti altına aldığı hakları ağır ve sistematik bir biçimde ihlal ettiğini göstermesi gerekmektedir. Güvenilir bilgi BM'nin resmi dillerinden birinde²⁸ yazılı olarak açık bir şekilde ortaya konulma-

27 Seçmeli Protokol Madde 6 (1)

28 Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'ne İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Rusça, Çince

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

lıdır. Eğer Komite, sunulan bilginin ağır ve sistematik bir biçimde ihlali belgelediği kanısına varırsa, söz konusu bilgiyi Taraf Devlete beraber ulaştırır ve kendi görüşlerini iletmesi talep eder. Aynı zamanda, Komite farklı sivil toplum örgütleri ve Birleşmiş Milletler kuruluşları gibi kaynaklardan da ek bilgi edinebilir.

Komite tüm bunlardan sonra resmi bir araştırma yürütme kararı verebilir. İlgili ülkeye bir ziyaret talep edilebilir; fakat gerçekleşmesi izne tabiidir. Böyle bir ziyaret, Komite üyelerine belli yerleşim yerlerinin incelenmesi ve hükümet yetkilileri ve sivil toplum örgütleriyle ile görüş alışverişi yapılması imkanı verebilir. Eğer Taraf Devletçe ziyaret izni verilmezse, Komite incelemesini tüm erişilebilir bilgiler üzerinden yapacaktır. Sivil toplum örgütleri tarafından sunulan bilgi bu incelemenin ana kaynağını oluşturacaktır.

Araştırma prosedürünün ardından, Komite bulgu, yorum ve önerilerini Taraf Devlet'e ulaştırır. Taraf Devlet'in cevap vermek için altı ayı vardır ve eğer gereklyse Komite, Taraf Devlet'ten araştırma konusu hakkında alınan önlemlerle ilgili bilgi vermesini talep edebilir. Komite aynı zamanda Sözleşme kapsamında sunulan periyodik raporlarda araştırmaya bağlı olarak alınan önlemlerle ilgili detaylı bilginin eklenmesini talep edebilir. Araştırmanın tamamlanmasından sonra kamuoyuna duyurulmasına ilişkin bir zorunluluk bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

1. **Engelli Kişilerin Hakları Komitesi resmi internet sitesi:**
(İngilizce) <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx>
2. **Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme:**
(Orijinal İngilizce tam metin) <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/ConventionRightsPersonsWithDisabilities.aspx>
(İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından yapılan Türkçe çeviri) www.ihop.org.tr/dosya/sozlesme/engelli_sozlesme.doc
3. **Tehdit ve Misillemelere Karşı Rehber**
(San Jose Rehberi) Guidelines against Intimidation or Reprisals ("San José Guidelines") (Birleşmiş Milletler Resmi Dillerinde) (BM İndeks Kodu: HRI/MC/2015/6) http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treaty-bodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI/MC/2015/6&Lang=en
4. **Taraf Devletlerce Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine sunulacak raporların şekil ve içerik Rehberi**
Compilation of Guidelines on the Form and Content of Reports to be Submitted by States Parties to the International Human Rights Treaties (İngilizce) (BM İndeks Kodu: HRI/GEN/2/Rev6) <http://www2.ohchr.org/english/bodies/icm-mc/docs/9th/HRI-GE-2-Rev6.doc>
5. **Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin 35. Maddesi 1. Paragrafı kapsamında Taraf Devletlerin sunacakları Sözleşmeye Özgü Belge'ye dair Rehber**
Guidelines on treaty-specific document to be submitted by states parties under article 35, paragraph 1, of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities
(İngilizce) (BM İndeks Kodu: CRPD/C/2/3) <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/CRPD-C-2-3.pdf>
6. **İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal Kurumlar (20.12.1993 tarih ve 48/134 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı)**
National Institutions for the Promotion and Protection of Human rights (The Paris Principles)
(İngilizce Orijinali ve Türkçe çevirisi - İnsan Hakları Ortak Platformu) <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/items/show/142>

Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı

7. **Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin Uygulanması ve İzlenmesi için Ulusal Mechanizmaların Yapısı ve Rolüne dair Tematik Çalışması**

Thematic study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the structure and role of national mechanisms for the implementation and monitoring of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities

(İngilizce) (BM İndeks Kodu: A/HRC/13/29) http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/A.HRC.13.29_en.doc

8. **Engelli Kişilerin Hakları Komitesi İç Tüzüğü**

Rules of Procedure of Committee on the Rights of Persons with Disabilities

(Birleşmiş Milletler Resmi Dillerinde) (BM İndeks Kodu: CRPD/C/1) http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2f1&Lang=en

9. **Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin 5. Oturumunda Kabul Edilen Çalışma Yöntemleri**

Working methods of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities adopted at its fifth session

(Birleşmiş Milletler Resmi Dillerinde) (BM İndeks Kodu: CRPD/C/5/4) http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/5/4&Lang=en

Kaynakçada yer alan tüm internet sayfalarına 25 Ocak 2016'da erişilmiştir.

